Lapsiasiavaltuutetun lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle vuoden 2021 kolmanneksi lisätalousarvioksi

Viite: Sivistys- ja tiedejaosto, kirjallinen lausunto, tiistai 8.6.2021/ HE 95/2021 vp

Teema: Koronaepidemian aiheuttama oppimis- ja hyvinvointivaje ja tehtyjen toimien riittävyys kielteisten vaikutusten vähentämiseksi.

Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on arvioida ja edistää lapsen oikeuksien toteutumista. Työn perustana on YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59 ja 60/1991, LOS), joka on lailla voimaan saatettu ihmisoikeussopimus. Sopimus koskee kaikkia alle 18-vuotiaita. Lapsiasiavaltuutettu arvioi hallituksen esitystä yleissopimuksen näkökulmasta.

Yhteenveto lapsiasiavaltuutetun kannanotoista

- Lapsiasiavaltuutettu pitää lisätalousarvion koronavirustilanteesta aiheutuneiden vaikutusten lieventämiseen tarkoitettua 111 miljoonan euron lasten ja nuorten pakettia erinomaisena ratkaisuna ja katsoo, että se osoittaa hallitukselta selkeää pyrkimystä kohentaa lapsen ja nuorten hyvinvointia.

- Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsiin ja nuoriin koronavirustilanteesta aiheutuneiden vaikutusten lieventämistä on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti. Jokaisella elämän osa-alueella on merkitystä lasten ja nuorten hyvinvointiin sekä muun muassa oppimiseen.

- Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että lisätalousarviossa määrärahojen lisäyksiä ja vähennyksiä perustellaan hyvin niukasti eikä hallituksen esitykseen sisälly lapsivaikutusten arviointia. Siten hallituksen esityksen perusteella jää, ainakin osin, nyt arvailujen varaan, ovatko tehdyt talousarviopäätökset ja niihin liittyvät toimet riittäviä ja oikein kohdennettuja. Jälkikäteinen lapsivaikutusten arviointi edellyttää määrärahojen käytön tarkkaa seurantaa ja tehtyjen toimien tehokkuuden huolellista arviointia.

- Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että on huolehdittava siitä, että lisämäärärahoja ei käytetä paikkaamaan muita menoja tai mahdollistamaan säästöjä varhaiskasvatuksessa ja opetustoimessa.

- Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että rahoituksen järkevä ja vaikuttava kohdentaminen edellyttää huolellista lapsivaikutusten ennakollista ja jälkikäteistä arviointia sekä rahoituksen käytön tarkkaa seurantaa. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että kertaluonteinen rahoitus tullaan kohdistamaan siten, että se näkyy välittömästi myös lasten ja nuorten arjessa.

- Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että rahoituksen kohdentamispäätöksissä on erityisesti otettava huomioon lapsilta ja nuorilta itseltään kerätty tieto.

- Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomioita lukiokoulutukseen osoitettavan 15 miljoonan euron ja ammatillisen koulutukseen osoitettavan 5 miljoonan euron lisämäärärahojen väliseen eroon. Myös ammatillisessa koulutuksessa opiskelevien hyvinvoinnin vahvistamista tarvitaan, opiskeluvajeen paikkaamisen lisäksi.

- Lapsiasiavaltuutettu pitää myönnettävää lisämäärärahaa, joka kohdistetaan mielenterveys- sekä päihdehuollon palvelujen parantamiseen, merkittävänä lisäyksenä lasten ja nuorten palvelujen kehittämiseen.

- Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että määrärahojen kohdentamista myös lapsiväestölle kestävän digitaalisen osaamispohjan vahvistamiseksi tulisi harkita.

- Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että lapsille ja nuorille kohdennettua pandemiaviestintää tulee lisätä.

- Myös lapsilla ja nuorilla on oikeus turvalliseen rokotukseen ja pandemiarajoituksista vapaaseen elämään jatkossa. Lapsiasiavaltuutettu toistaa jo aiemmin esittämänsä, että rokotusvastaisuuden ehkäisemiseksi olisi äärimmäisen tärkeää, että valtionhallinto osoittaisi virkamiehen, jonka tehtävänä on neuvoa ja ohjata lapsiperheitä rokoteasioissa ja niihin liittyvissä vahingonkorvausasioissa.

- Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi osoitetun määrärahan käyttö saamelaisten kotiseutualueen kunnille on tärkeää lasten ja

nuorten hyvinvoinnille, koska heidän kohdallaan erityisesti korostuu tarve saada palveluja omalla kielellään.

Lapsiasiavaltuutetun kannanotot

Yleistä

Vuoden 2021 kolmannessa lisätalousarviossa esitetään lapsille ja nuorille erillistä pakettia, jonka kokonaismäärä on 111 miljoonaa euroa. Paketissa ehdotetaan lisämäärärahoja poliisille ennaltaehkäisevään toimintaan sekä vapaan sivistystyön oppilaitoksille, opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalle sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen kehittämisen valtionavustuksiin koronavirustilanteesta aiheutuneiden vaikutusten lieventämiseksi.

Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että lapsiin ja nuoriin koronavirustilanteesta aiheutuneiden vaikutusten lieventämistä on tarkasteltava kokonaisvaltaisesti. Jokaisella elämän osa-alueella on merkitystä lasten ja nuorten hyvinvointiin sekä muun muassa oppimiseen.

Lapsiasiavaltuutettu muistuttaa, että on huolehdittava siitä, että lisämäärärahoja ei käytetä paikkaamaan muita menoja tai mahdollistamaan säästöjä. Määrärahojen käyttöä on valvottava, joten valvontaan on kohdistettava resursseja ministeriöissä ja virastoissa. Lisäksi on huomattava, että lisämääräraha ei ole perusrahoitusta kompensoiva rahoitus, vaan kyse on väliaikaisesta tuesta poikkeuksellisessa tilanteessa. Olemassa olevat rakenteelliset ongelmat, jotka ilmenevät muun muassa varhaiskasvatuksen-, esi- ja perusopetuksen digitalisaation ja laadun haasteina, toisen asteen koulutuksen ongelmina, riittämättöminä lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluina tai poliisin ennaltaehkäisevän työn niukkuutena, vaativat tuekseen pitkäaikaista rahoitusta ja pysyviä ratkaisuja.

Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että lisätalousarviossa määrärahojen lisäyksiä ja vähennyksiä perustellaan hyvin niukasti eikä hallituksen esitykseen sisälly lapsivaikutusten arviointia. Siten hallituksen esityksen perusteella jää, ainakin osin, nyt arvailujen varaan, ovatko tehdyt talousarviopäätökset ja niihin liittyvät toimet riittäviä ja oikein kohdennettuja. Jälkikäteinen lapsivaikutusten arviointi edellyttää määrärahojen käytön tarkkaa seurantaa ja tehtyjen toimien tehokkuuden huolellista arviointia.

Seuraavassa lapsiasiavaltuutettu esittää huomionsa lasten ja nuorten pakettiin sekä nostaa lopuksi muutaman huomion muihin määrärahaehdotuksiin lausuntopyynnössä mainitun teeman puitteissa.

Lasten ja nuorten paketti

1. Poliisille ehdotetaan 3 milj. euroa poliisin ennaltaehkäisevään toimintaan.

   Lapsiasiavaltuutettu kannattaa poliisille esitettävää lisärahoitusta ja sen kohdentamista ennaltaehkäisevään toimintaan. Lasten ja nuorten vakavat väkivaltarikokset ovat pandemiavuonna kääntyneet kasvuun. Julkisuudessa on esitetty huolta ryöstöjen lisääntymisestä ja nuorten kokoontumisten aiheuttamista häiriöistä. Myös nuorten liikenneturvallisuus herättää huolta. Sitä koskeva uutisointi on lisääntynyt ja samaan suuntaan osoittaa myös vuoden 2020 lopulla Liikenneturvan tekemä kysely.[1] Ennaltaehkäisevällä työllä on suuri merkitys lasten ja nuorten hyvinvoinnille.

   Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että kertaluonteinen rahoitus ei kuitenkaan tuo pysyvää vaikutusta lasten ja nuorten rikosten ehkäisyyn. Rikoskäyttäytymisen alkuvaiheen puuttumiseen tarkoitetun Ankkuri-toiminnan lisäksi tarvitaan pitkäjäteistä, moniammatillista työtä toistuvasti vakavia rikoksia tekevien nuorten käyttäytymisen pysäyttämiseksi. Oikeusministeriön pilottihanke rikoksilla oireilevien nuorten tukemiseksi kohti rikoksetonta ja päihteetöntä elämää on hyvä esimerkki tällaisesta toiminnasta.[2] Hankkeessa kertyneiden kokemusten perusteella on jatkossa vakiinnutettava tehokas toimintamalli, jolle on taattava myös tarvittava rahoitus valtion talousarviossa.

   Lapsiasiavaltuutettu toteaa, että tähän liittyy osittain myös Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisille lastensuojeluyksiköille osoitettava lisämääräraha. Toimintamenojen 292 000 euron lisäys koronapandemiasta johtuvien henkilöstö- ja muiden menojen lisääntymisen kattamiseksi valtion koulukodeissa on erittäin tervetullut. Pandemia on ammattilaisten mukaan lisännyt lastensuojelun tarvetta monissa kunnissa ja kärjistänyt etenkin nuorten käyttäytymisen ongelmia. Osittain se on voinut näkyä myös poliisitehtävien lisääntymisenä.

2. Opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalle ehdotetaan yhteensä 64 miljoonaa euroa koronavirustilanteesta aiheutuneiden vaikutusten lieventämiseksi osana lasten ja nuorten hyvinvoinnin pakettia.

Lisätalousarvioissa esitetty 40 miljoonaa euroa on tarkoitettu avustusten maksamiseen varhaiskasvatuksessa olevien lasten sekä esi- ja perusopetuksen oppilaiden tukemiseen koronavirustilanteen vaikutusten vähentämiseksi. Esityksen perusteella jää avoimeksi rahoituksen riittävyys ja tarkoituksenmukaisuus, vaikka sinänsä summa on merkittävä ja toisaalta on ymmärrettävää, että lisätalousarviossa ei tarkasti määritellä, mihin raha käytetään. Lapsiasiavaltuutettu korostaa, että rahoituksen järkevä ja vaikuttava kohdentaminen edellyttää huolellista lapsivaikutusten ennakollista ja jälkikäteistä arviointia sekä rahoituksen käytön tarkkaa seurantaa. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että kertaluonteinen rahoitus tullaan kohdistamaan siten, että se näkyy välittömästi myös lasten ja nuorten arjessa.

Kansallisen lapsistrategian yhteydessä tehdyt Covid-19-pandemian vaikutuksia koskevat selvitykset antavat hyvää pohjaa rahoituksen ohjaamiselle.[3] Lapsiasiavaltuutettu on käsitellyt pandemian vaikutuksia lasten asemaan ja oikeuksiin laajasti vuosikertomuksessaan.[4] Lapset ovat kertoneet kokemuksistaan lapsiasiavaltuutetulle piirustusten ja tekstien muodossa.[5] Myös muita eri tahojen selvityksiä ja kyselyjä, joilla on selvitetty pandemian vaikutuksia lasten ja nuoret hyvinvointiin ja oppimiseen, on tehty.[6] Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että rahoituksen kohdentamispäätöksissä on erityisesti otettava huomioon lapsilta ja nuorilta itseltään kerätty tieto. On tärkeää huolehtia siitä, että kunnat eivät käytä rahaa muuhun tarkoitukseen tai mahdollista sillä opetustoimen säästöjä. Uutisoinnin perusteella aiempien tukien kohdalla tällaista on tapahtunut.[7]

Lapsiasiavaltuutettu kiinnittää huomioita lukiokoulutukseen osoitettavan 15 miljoonan euron ja ammatillisen koulutukseen osoitettavan 5 miljoonan euron lisämäärärahojen väliseen eroon. Lukiokoulutuksessa lisämääräraha on tarkoitettu käytettäväksi osaamisvajeiden paikkaamiseksi ja opiskelijoiden hyvinvoinnin vahvistamiseksi ja ammatillisessa koulutuksessa koronavirustilanteen johdosta tarvittavista tukitoimista osaamisvajeiden paikkaamiseksi.[8] Lapsiasiavaltuutetun käsityksen mukaan erityisesti ammattiopetuksessa olevat nuoret ovat kärsineet poikkeusajan opetukselle aiheuttamista haasteista. Etäopetus on monin paikoin estänyt välttämättömien kädentaitojen omaksumisen, harjoittelujaksot eivät ole toteutuneet ja ammattiin valmistuminen monella opiskelijalla hidastunut. Ammatillisessa koulutuksessa on ollut haasteita jo ennen pandemiaankin. Aiemmin tehdyt rahoitussäästöt ovat hankaloittaneet tilannetta, opetuksen tuki on ollut riittämätöntä ja opiskelijahuolto heikkoa. Ammatillisessa koulutuksessa opintojen kes-

keyttäminen on ollut lukiokoulutusta yleisempää jo ennen pandemiaa, ja tilanne ei todennäköisesti ole ainakaan parempaan suuntaan muuttunut.

Edellä mainitut seikat kokonaisuutena ovat vaikuttaneet ammatillisessa koulutuksessa opiskelevien hyvinvointiin, joten ei ole perusteltua, että ammatilliseen koulutukseen ei kohdistettaisi samalla tavoin lisärahoitusta opiskelijoiden hyvinvoinnin vahvistamiseksi. Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että tällä ei tarkoiteta sitä, että lisärahoitus ammatilliseen koulutukseen tulisi ottaa lukiokoulutukseen osoitetusta lisämäärärahasta.

3. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen kehittämisen valtionavustuksiin ehdotetaan 39 miljoonan euron lisäystä kohdennettavaksi kunnille lasten ja nuorten tukemiseen koronavirusepidemian aiheuttamassa tilanteessa ja sen jälkihoidossa.

   Lapsiasiavaltuutettu pitää myönnettävää 39 miljoonaa euron lisäystä merkittävänä lisäyksenä lasten ja nuorten palvelujen kehittämiseen. Hallituksen esityksen mukaan määrärahaa saa käyttää kunnille myönnettäviin avustuksiin lasten, nuorten ja perheiden palveluihin koronavirustilanteen vaikutusten vähentämiseksi.

   Lisäyksestä 16 miljoonaa euroa on tarkoitettu mielenterveyspalvelujen saatavuuden parantamiseen ja 23 miljoonaa euroa päihdeongelmaisten hoitoon ja kuntoutukseen pääsyn parantamiseen. Lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen saatavuudessa on ollut merkittäviä puutteita, joiden vaikutukset heijastuvat laajalti sosiaali- ja terveydenhuollon ulkopuolellekin muun muassa opetustoimeen.

   Lapsiasiavaltuutettu huomauttaa, että lisämääräraha tulee kohdistaa tasaisesti sekä perustason palvelujen kuin erityistason korjaavien palvelujen kehittämiseen. Lasten ja nuorten hyvinvoinnin kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että he saavat tarvitsemansa tuen ja avun mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja matalan kynnyksen palveluissa, kuten oppilas- ja opiskelijaterveydenhuollossa.

Muita huomioita

Digitalisaation hyödyntäminen opetustoimessa

Elpymis- ja palautumissuunnitelmaan perustuen lisätalousarvioissa ehdotetaan määrärahaa digitalisaatioon ja datatalouteen tuottavuuden vahvistamiseksi ja palvelujen tuomiseksi kaikkien saataville ja työllisyysasteen ja osaamistason nostamiseen kestävän kasvun vauhditta-

miseksi (s. Y6). Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että määrärahojen kohdentamista myös lapsiväestölle kestävän digitaalisen osaamispohjan vahvistamiseksi tulisi harkita.

Opetushallituksen laaja selvitys Covid-19 -pandemian vaikutuksista osoittaa, että suurimmat haasteet poikkeusolojen opetuksessa olivat koulutuksen digitalisaatiokehityksen suuressa vaihtelevuudessa erityisesti peruskoulujen sekä kuntien kesken.[9] Selvityksessä todetaan, että digitalisaatiokehityksen vaihtelevuus vaaransi erityisesti peruskouluoppilaiden koulutuksellisen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden toteutumisen. Osassa peruskouluja opettajilta ja oppilailta puuttuivat riittävät digitaaliset työvälineet ja osaamisessa oli puutteita. Myös oppilaiden ja opiskelijoiden tuen muodoissa sekä vuorovaikutuksen ja yhteisöllisyyden rakentamisessa etäyhteyksin oli haasteita. Videovälitteistä reaaliaikaista opetusta oli poikkeuksellisissa opetusjärjestelyissä selvästi liian vähän. Lisäksi etäyhteyksiä hyödyntävä opetus osoittautui kuormittavaksi niin opetus- ja ohjaushenkilöstölle, kasvatus- ja koulutusalan johtajille kuin oppijoille itselleen. On todennäköistä, että digitalisaatiota tullaan tulevaisuudessakin hyödyntämään opetuksessa ja mahdollisesti myös lisääntyvässä määrin, joten on välttämätöntä, että havaitut digitalisaation esteet ja hidasteet puretaan ja korjataan.

Saamelaislasten hyvinvoinnin edistäminen

Valtioneuvoston kansliaan esitetään 2,15 miljoonan euron määrärahaa saamelaisten totuus- ja sovintokomission (s. Y8). Lapsiasiavaltuutettu katsoo, että määrärahalla voi olla välillisiä myönteisiä vaikutuksia myös saamelaislasten asemaan. Myös saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi osoitetun määrärahan käyttö saamelaisten kotiseutualueen kunnille on tärkeää lapsille ja nuorille, joiden kohdalla erityisesti korostuu tarve saada palveluja omalla kielellään. Käytetyt kielen ymmärrettävyys on tärkeä osa lapsiystävällistä palvelua ja edistää lapsen oikeutta saada tietoa ja osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon.

Pandemiaviestintä lapsille ja nuorille

Lapsiasiavaltuutettu pitää terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) määrärahalisäys perusteltuna. Lapsiasiavaltuutetun näkemyksen mukaan lisärahoituksen tulisi heijastua myös lasten tiedontuotannon lisäämiseen. Lapsiasiavaltuutettu toivoo, että pandemiaviestintään tarkoitettu 600 000 euroa käytettäisiin myös lapsille kohdistuvaan viestintään, jota THL ei toistaiseksi ole tehnyt.

Myös valtioneuvoston kanslialle esitetään lisäyksenä 350 000 euroa covid19-epidemiatilanteen aiheuttamaan terveysturvallisuusviestintään ja muihin viestintätoimiin. Lapsiasiavaltuutettu pitäisi perusteltuna, että tätäkin viestintää suunnattaisiin myös lapsiväestölle, joka nyt on jäänyt kansallisessa viestinnässä katveeseen. Lapsiasiavaltuutetun julkaisema selvitys kolmasluokkalaisten koronakokemuksista osoittaa, että pienillekin lapsille on äärimmäisen tärkeää saada totuuspohjaista ja ajantasaista tietoa viruksen leviämisestä ja poikkeustilan vaikutuksista arkeen.[10] Lasten oikeus saada tietoa on vahvistettu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 13 artiklassa. Lapsille kohdistetun viestinnän tulee olla lapsille ymmärrettävää ja helposti saavutettavaa.

Lasten rokottaminen

Hallituksen esityksessä rokotteiden hankintaan esitetään merkittävää lisämäärärahaa. Lapsiasiavaltuutettu pitää tärkeänä, että myös lapsilla on mahdollisuus turvalliseen rokotukseen ja pandemiarajoituksista vapaaseen elämään jatkossa. On siis ensiarvoisen tärkeää, että turvallisten rokotteiden kehittämiseen panostetaan ja myös rokottamisessa huolehditaan kaikkien ryhmien terveydestä ja turvallisuudesta. Suomessa rokoteturvallisuus on huippuluokkaa ja niin tulee olla jatkossakin.

Rokotusvastaisuus on yleistynyt viime vuosina, jonka myötä pienten lasten rokottaminen tartuntatauteja vastaan on vähentynyt. Covid-19 -pandemian yhteydessä on ollut viitteitä, että rokotusvastaisuus kohdistuu myös covid-19-rokotteisiin ja niiden antamiseen lapsille ja nuorille. Tämä on herättänyt laajaa yhteiskunnallista huolta ja keskustelua. Lapsiasiavaltuutettu on jo aiemmassa lausunnossaan todennut, että rokotusvastaisuuden ehkäisemiseksi olisi äärimmäisen tärkeää, että valtionhallinto osoittaisi virkamiehen, jonka tehtävänä on neuvoa ja ohjata lapsiperheitä rokoteasioissa ja niihin liittyvissä vahingonkorvausasioissa.[11] Suomessa maksetaan edelleen korvauksia Pandemrix-rokotteen myötä vuonna 2010 narkolepsiaan sairastuneille ihmisille.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston lisäresurssin tarve

Lopuksi lapsiasiavaltuutettu huomauttaa oikeusministeriön hallinnonalan rahoitukseen liittyen, että lapsiasiavaltuutetun toimiston hyvin vaatimatonta 66 000 euron määrärahalisäystä yhden lakimieshenkilötyövuoden palkkaamiseen ei ole huomioitu talousarvioesityksissä. Lapsiasiavaltuutetun lakisääteisiin tehtäviin kuuluu arvioida ja seurata lapsen oikeuksien ja

lapsen edun toteutumista ja edistää YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen toteutumista eri tavoin.

Lisämäärärahalla olisi merkittävä myönteinen vaikutus lasten oikeuksien toteutumisen seurantaan ja arviointiin ja sitä kautta lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistämiseen tilanteessa, jossa koko lapsiväestöä on koetellut täysin poikkeuksellinen pandemia, ja jossa Suomeen ryhdytään toimeenpanemaan ensimmäistä kansallista lapsistrategiaa. Kansallinen lapsistrategia on tärkeä osa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanoa sopimusvaltiossa, joten sen seuranta ja arviointi kuuluu lapsiasiavaltuutetun lakisääteisiin tehtäviin.

Jyväskylässä 7.6.2021

Elina Pekkarinen
Lapsiasiavaltuutettu

Merike Helander
Lakimies

---

[1] Verkossa https://www.liikenneturva.fi/fi/ajankohtaista/tiedote/nuorten-liikenneturvallisuus-huolettaa-valtaosaa-suomalaisista

[2] Toimintamalli rikoksilla oireileville nuorille: Kehittämistyöryhmän ehdotus. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/161653

[3] Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa: lapsistrategian koronatyöryhmän raportti lapsen oikeuksien toteutumisesta. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162318

Lapset, nuoret ja koronakriisi: Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi. Verkossa https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162647

[4] Pandemian varjossa kohti maapallon tulevaisuutta: Lapsiasiavaltuutetun vuosikertomus 2020. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-908-7

[5] Kekkonen, K. 2021. Käsienpesua ja kotona oloa. Kolmasluokkalaisten lasten koronakokemuksia. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:3. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-885-1

[6] Ks. mm. Opetushallituksen verkkosivuille kerätyt selvitykset https://www.oph.fi/fi/tilannetietoa-korona-ajasta-ja-tiedonkeruista

[7] Ks. mm. https://www.oaj.fi/ajankohtaista/uutiset-ja-tiedotteet/2020/lisaa-opettajia-ja-opetustunteja-mutta-myos-huteja-oaj-selvitti-miten-koronatukea-kaytetaan/ ja https://yle.fi/uutiset/3-11871410

[8] HE 95/2021 vp, s. 77-78.

[9] Etäopetuksen tilannekuva koronapandemiassa vuonna 2020 (2021) Raportit ja selvitykset 2021:4. Opetushallitus. Verkossa https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/31605670%20OPH%20Et%C3%A4ope

tuksen%20tilannekuva%20koronapandemiassa%20vuonna%202020%20verkkojulkaisu_21_03_30_0.pdf

[10] Kekkonen, K. 2021. Käsienpesua ja kotona oloa. Kolmasluokkalaisten lasten koronakokemuksia. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2021:3. http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-885-1

[11] https://lapsiasia.fi/-/lausunnot-laps_lausunto_stv_he1462020vp_talousarvio2021